



Історія Ужгорода одного із найстарозинніших міст в Україні та Європі, бере свій початок у сивій давнині. Вже в часи палеоліту на території нашого міста проживали перші люди неандертальці. У період раннього середньовіччя Ужгородський град був центром західної частини Закарпаття, а в IX столітті перетворився у містечко. Тобто у той час коли Київська Русь сформувалась у могутнє державне утворення Східної Європи, Ужгород уже існував.

З приводу походження назви міста як у минулому, так і тепер, ведеться чимало диспутів, однак остаточного висновку все ще не зроблено. Сучасна ономастика розглядає назву міста Ужгород як слов'янський композит, похідний із гідроніма „Уж” та апелятива „город” (місто). Тобто Ужгород місто над Ужем. Має право на існування також версія, згідно з якою Ужгород походить від староболгарських слів „уголь” (вугілля), „угол” (кут), а також „узок” (вузький). В останньому випадку мається на увазі вузька долина річки Уж.

Однак необхідно пам'ятати і той історичний факт, що племена угрів до середини XI століття ще не зуміли підкорити собі Закарпаття і Ужгород, які були найвіддаленішими південно-західними укріпленими пунктами староруської держави. Незважаючи на спробу князя Лаборця дати відсіч уграм, останні перемогли, вбивши багато воїнів та їхнього ватажка. Не випадково, що усна народна творчість називає Лаборця „славним князем”, захисником рідної землі. Свободолюби вість ужгородців знайшла своє відображення в гербі Ужгорода: на синьому полі німецького щита зображено, як із землі виростають три виноградні лози, що пересікають одна одну, з трьома зеленими листками (колір свободи) і двома золотими гронами винограду на них.

Незважаючи на те, що вся територія нашого краю з Ужгородом була захоплена Угорщиною, історія міста зафіксувала факти, коли давньоруські князі повертали його у лоно своєї держави. Протягом 1281-1321 років Ужгород, як і ряд інших закарпатських міст, входив до складу Галицько-Волинського князівства, очолюваного сином Данила Галицького Левом „наймогутнішим із нащадків Данила”. Лише за правління Юрія Львовича, скориставшись слабкістю Галицько-Волинської держави, угорці зуміли повернути собі Ужгород. Пам'ятає Ужгород і чорні сторінки в своїй історії, одною з яких є спалення в 1241-1242 роках міста ордами татар Батия. З 1318 року господарями Ужгорода стали італійські графи Другети, які володіли ним упродовж 360 років. Філіп Другет збудував нову кам'яну фортецю на місці сучасного замку.

XIV-XVIII століття складний період в історії Ужгорода. Хоча в 1430 році місто одержало привілей від короля („Привілейоване місто Ужгород”), однак продовжувало залишатися невеликим за територією і населенням. У 1514 році ужгородці взяли активну участь у селянській війні під проводом Дьєрдя Дожі, за що угорський уряд назвав Ужгород „бунтарським містом”. Цей свій бунтарський дух ужгородці виявили наприкінці 1648 на початку 1649 років, коли біля мурів Ужгородського замку з'явилися загони запорізьких козаків під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. Ужгороді не залишилися осторонь під час національно-визвольної війни 1703-1711 років під керівництвом Ференца Ракоці II. З приходом у 1711 році до Ужгорода австрійського війська, місто було пограбоване і сплюндроване, розорене і спалене. Лише з другої половини XVIII століття починається відродження Ужгорода. Певний вплив на розвиток міста справили реформи Марії-Терезії та її сина Йосифа II. У 1775 році центр Мукачівської греко-католицької єпархії було перенесено до Ужгорода. Із політичних подій першої половини XIX століття найбільший вплив на Ужгород справила революція 1848-1849 років в Угорщині. Ужгородцям імпонували революційні гасла „Геть монарха!” і „Свободу народам!”, скасування кріпацтва, цензури і введення демократичних свобод. Близько двох тисяч жителів Ужгорода та навколишніх сіл влилося до лав національної гвардії. Незважаючи на поразку революції, ужгородці добилися визнання руської (української) мови обов'язковим предметом, відкриття в місті руської гімназії. У 1849 році Ужгород став центром Руського округу нового територіального утворення в Австрійській імперії. Проте цей статус наше місто зберігало лише до 1850 року.

Наприкінці XVIII на початку XIX століть Ужгород перетворився у відомий європейський культурний центр, який дав світовій культурі А.Бачинського, І.Базилевича, І.Пастелія, В.Довговича, І.Фогорашія, М.Лучкая, Ю.Гуцу-Венеліна та багатьох інших. Чимало закарпатців, які свого часу

закінчили навчальні заклади в Ужгороді, викладали у найпрестижніших університетах Львова, Києва, Петербургу, ряду європейських країн. Визначною подією в історії міста став випуск у 1861 році першої газети на Закарпатті „Карпатський вісник“, яка видавалася угорською мовою. Тривалий час в Ужгороді жили і творили „батько закарпатського національного відродження“ XIX століття Олександр Духнович і славетний педагог, культурний і політичний діяч краю Августин Волошин перший президент незалежної Карпато-Української держави.

8 травня 1919 року Центральна Руська Народна Рада прийняла в Ужгороді рішення про приєднання Закарпаття до Чехословаччини на правах автономії. Доля краю вирішувалася на Паризькій мирній конференції. 10 листопада 1919 року її учасники вирішили включити Закарпаття до щойно створеної ЧСР, а 18 листопада Іван Брейха був призначений тимчасовим адміністратором краю. Ужгород став столицею Підкарпатської Русі, що значною мірою вплинуло на господарський розвиток і культурне життя краю. У місті діяли товариства „Просвіта“ та імені О.Духновича, осередки понад тридцяти партій. Протягом міжвоєнного періоду в Ужгороді творили видатні культурні діячі краю Августин Волошин, брати Михайло, Юлій і Антон Брацайки, Василь Гренджа-Донський, Степан Сабол (Зореслав), Юрій Шерегій, Олекса Бокшай, Адальберт Ерделі, Микола Лелекач, Федір Потушняк, Петро Сова, Олександр Фединець та десятки інших. Значний вклад у розвиток освіти й культури міста внесли Олександр Олесь, Спиридон Черкасенко, Олег Ольжич, Володимир Бірчак.

11 жовтня 1938 року в Ужгороді було сформовано перший автономний уряд Підкарпатської Русі, який очолив А.Бродій, однак уже 26 жовтня закарпатський прем'єр був заарештований як агент Угорщини і новий кабінет очолив А.Волошин лідер українського напрямку в краї. Проте політична ситуація на Закарпатті різко змінилася після рішень Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. Згідно з ними, на користь Угорщини відійшли Ужгород, Мукачево та Берегово з прилеглими до них районами. А.Волошин був змушений перенести столицю Карпатської України до Хуста. У цьому древньому місті 15 березня 1939 року проходив Сойм, який проголосив Карпатську Україну незалежною державою. 18 березня ця територія, незважаючи на героїчний опір її захисників, була окупована військами гортистської Угорщини.

11 листопада 1938 року угорські війська ввійшли в Ужгород. У місті була ліквідована багатопартійна система, яка сформувалася за часів Чехословаччини. Натомість всіляко підтримувалась діяльність різноманітних угорських та проугорських партій, товариств.

27 жовтня 1944 року в Ужгород увійшли війська 4-го Українського фронту, а після рішення з'їзду Народних комітетів Закарпатської України 26 листопада 1944 року про возз'єднання з Україною, 22 січня 1946 року Закарпатська Україна була реорганізована в Закарпатську область, а Ужгород став обласним центром. Суспільно-політичне і культурне життя Ужгорода за п'ятдесят років радянської влади нічим не відрізнялося від життя інших обласних центрів України. Великою подією в житті краю стало відкриття Ужгородського університету, який за 60 років свого існування перетворився в провідний навчально-науковий центр західного регіону, одержавши статус національного. Поряд з університетом українці Закарпаття та інших населених пунктів України мають можливість навчатися в Інституті інформатики, економіки і права та Закарпатському інституті імені Августина Волошина Міжрегіональної академії управління персоналом.

Жителі Ужгорода радо сприйняли звістку про державний суверенітет України та проголошення її незалежною державою. Сьогодні Ужгород найзахідніший та найменший за кількістю мешканців обласний центр України, основними галузями промисловості якого є харчова, легка промисловість, оброблення деревини та виробництво меблів, виробництво машин та устаткування. На початку третього тисячоліття древнє місто володіє розвинутою бізнес-структурою в усіх її аспектах: фінансові послуги, страхування, юридичні та бізнес-консультації, транспорт і зв'язок. Мешканці міста справедливо гордяться своєю футбольною командою „Закарпаття“, яка представляє спортивні інтереси краю у вищій лізі чемпіонату України. До послуг численних гостей Ужгорода 11 готелів, туристичний комплекс, санаторій, а також 32 туристичні агенції, які пропонують широкий спектр туристичних послуг.

Микола Вегеш,
декан історичного факультету
Ужгородського національного університету,
доктор історичних наук, професор